

ΕΚΕΙΝΩΝ ΟΨΕΙΣ

Εύη Σαραντέα

Ζωγράφος, Φαρμακοποιός

Περίληψη

Οι ζωγραφικές αναπαραστάσεις αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, αποτελούν μία πρώτη προσέγγιση στις φυσιογνωμίες τους, καθώς και στο σκεπτικό και τον στόχο των αρχαίων καλλιτεχνών. Πραγματοποιήθηκαν κατόπιν συγκριτικής έρευνας και επιλογής μεταξύ αντιγράφων αρχαιοελληνικών γλυπτών, λαμβάνοντας υπόψη αρχαία κείμενα και συγγράμματα σύγχρονων μελετητών.

Οι γλύπτες της κλασικής και της ελληνιστικής εποχής (αρχές 5^{ου} αι. - τέλη 1^{ου} αι. π.Χ.), απέδιδαν στους ανδριάντες επιφανών (φιλοσόφων, ποιητών, ιατρών, ρητόρων, στρατηγών κ.ά.), τα πραγματικά τους χαρακτηριστικά, αλλά με κάποιες ιδεαλιστικές επεμβάσεις, διαφορετικού βαθμού σε κάθε μεμονωμένο έργο (Pollitt, 2006, σελ. 99). Μέσω αυτών των έργων, προβάλλονταν το πνεύμα των εικονιζόμενων προσώπων και εκφραζόταν έντονα ο δημόσιος ρόλος τους, προς μίμηση.

Κατά την κλασική εποχή, η έκφραση που χαρακτηρίζει τους φιλοσόφους είναι η ηθική τους σεμνότητα, η εμβρίθεια, η αίγλη και το κύρος τους.

Περνώντας στην ελληνιστική περίοδο, το άγαλμα μεταδίδει επιπλέον μηνύματα στον θεατή, λειτουργώντας ως «ηθο-ποιός», προεκβάλλοντας συχνά βιογραφικά και ιδιαίτερα ψυχικά γνωρίσματα της προσωπικότητας. Ο τρόπος παρουσίασης ενός φιλοσόφου διαφοροποιείται, ανάλογα με τη Σχολή στην οποία ανήκει: Άλλοτε τονίζεται η πνευματική προσπάθεια και η

αποφασιστικότητα (περιπτώσεις Στωικών), άλλοτε το κριτικό πνεύμα ή η μομφή (Κυνικοί), άλλοτε η κατακτημένη γαλήνη (Επικούρειοι).

Abstract

The painted representations of ancient Greek philosophers constitute a first approach to their physiognomies, as well as to the thinking and objectives of the ancient artists. They were produced following selection from among copies of ancient Greek sculptures, also taking into account ancient texts and the writings of modern scholars.

The sculptors of the Classical and Hellenistic periods (early fifth to late first century BC) endowed the statues of public figures (philosophers, poets, physicians, orators, generals, etc.) with their real-life characteristics, but with certain idealistic interventions, of a differing degree in each individual work (Politt, 2006, p. 99). By means of these works, the spirit of those depicted was projected and strong expression was given to their public role, to encourage imitation. In the Classical age, the expression which characterizes philosophers was their moral seriousness, profundity, prestige and authority.

As we pass into the Hellenistic period, statues now convey messages to the beholder, serving as an *'etho-poios'*, a moulder of ethos, bringing to the forefront what are biographical and individual psychological features of the personality.

The manner in which a philosopher is represented differs according to the school to which he belonged: sometimes it is spiritual endeavor and

determination that are stressed (in the case of Stoics), at other times it is a critical spirit or censure (Cynics), at others a hard-won serenity (Epicureans).

Εισαγωγή

Έκθαμβοι έμεναν οι Ρωμαίοι κατακτητές όταν πρωτοαντίκριζαν ελληνικές πόλεις. Μετά την επικράτησή τους, αμύθητης αξίας καλλιτεχνήματα ξεριζώθηκαν από τους ελληνικούς τόπους και μεταφέρθηκαν σαν λάφυρα, μαζικά, για να κοσμήσουν χώρους των κατακτητών. Η Ρώμη είχε μετατραπεί σε ένα απέραντο μουσείο ελληνικών καλλιτεχνικών θησαυρών (Κυριακίδης, 1986, σελ. 125-131). Ο θαυμασμός και το δέος για τα ελληνικά έργα τέχνης, ώθησαν τους Ρωμαίους και σε παραγωγή αντιγράφων των αυθεντικών έργων (Μπρούσκαρη, 2011, σελ. 3). Οι σωζόμενες εξαιρετες προτομές αρχαίων Ελλήνων επιφανών, που κοσμούν μουσεία σε όλον τον κόσμο, δεν είναι παρά αντίγραφα, συνήθως μαρμάρινα, των αυθεντικών ορειχάλκινων αγαλμάτων. Οι αρχαίοι Έλληνες δεν έστηναν προτομές, αλλά τιμητικούς ανδριάντες από χαλκό. Προτομές επί ρωμαϊκής κυριαρχίας, συχνά παράγγελλαν Ρωμαίοι σε Έλληνες γλύπτες, επειδή ολόκληρο το άγαλμα κόστιζε (Smith, 2009, σελ. 23, 147). Τα χάλκινα αρχαιοελληνικά πρωτότυπα αγάλματα, χάθηκαν ατυχώς, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, εξ αιτίας της επαναχύτευσης και ανακύκλωσης του χαλκού.

Στο ερώτημα «αν ήταν πράγματι Αυτοί», αν δηλαδή, η αρχαία γλυπτική απόδοση ανταποκρινόταν στην πραγματική όψη τους, η απάντηση δεν είναι ίδια για όλους τους εικονιζόμενους: Ορισμένοι παρουσιάζονται με τα φυσιολογικά τους χαρακτηριστικά σε μεγάλο βαθμό, άλλων η απεικόνιση είναι φανταστική, και άλλοι αποδίδονται στο γλυπτό με τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά, αλλά σε ιδεαλιστική δομή. Εάν επομένως δεν πρόκειται για επινοημένη μορφή – και

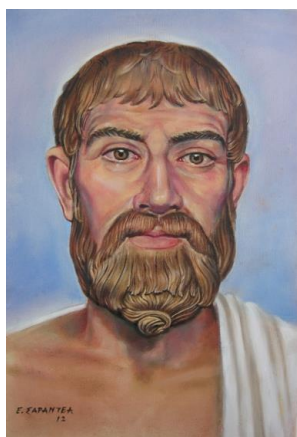

βεβαίως δεν έχει γίνει λάθος στην ταύτιση του προσώπου – μας επιτρέπεται να υποθέσουμε ότι η μορφή των γλυπτών τους θα πρέπει να ήταν αναγνωρίσιμη, τουλάχιστον παρόμοια με την πραγματική τους όψη.

Οι ζωγραφικές αναπαραστάσεις φιλοσόφων που πραγματοποιήσα, προέρχονται από τη σπουδή ευαίσθητων και με ακρίβεια δημιουργημένων αντιγράφων, που είχαν πλασθεί επί ρωμαϊκής κατοχής κατόπιν παραγγελιών σε ελληνικά εργαστήρια και κυρίως στα αθηναϊκά εργαστήρια γλυπτικής, τα οποία είχαν παράδοση αιώνων στην προσωπογραφική τέχνη (Smith, 2009, σελ. 24). Τα πορτρέτα είναι αποτέλεσμα επιλογής, συγκριτικής έρευνας αρχαίων καλλιτεχνημάτων, μελέτης αρχαίων κειμένων, και σύγχρονων συγγραμμάτων ειδικών αρχαιολόγων, ιστορικών τέχνης και ανθρωπολόγων. Η προβληματική της μεταφοράς της γλυπτής εικόνας σε ζωγραφική - η «μετουσίωση» των αρχαίων γλυπτών - ήταν ξεχωριστή για κάθε ένα πορτρέτο, ιδιαίτερα στο ζήτημα της έκφρασης του προσώπου. Ζωγραφίστηκαν με χρώματα λαδιού σε μουσαμά και οι διαστάσεις του καθενός είναι περίπου 27 x 38 εκ.

Ζωγραφικές αναπαραστάσεις αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων βασιζόμενες στα αρχαία γλυπτά πορτρέτα τους

Εικ. 1. ΠΙΝΔΑΡΟΣ (518-438 π.Χ.)

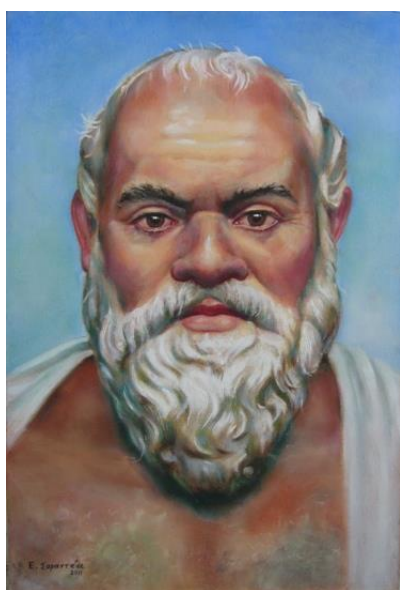

Ζωγραφική αναπαράσταση της γλυπτής μορφής του ποιητή Πίνδαρου, των μέσων του 5^{ου} αι. π.Χ. (Richter, 1965, εικ. 423). Ενόσω ζούσε ο Πίνδαρος στήθηκε ο

τιμητικός ανδριάντας του (Παπαχατζής, 1981, σελ. 211), ο οποίος παρουσιάζει φυσιολογικά χαρακτηριστικά του ποιητή (Giuliani, 1998, σελ. 636-637). Για πρώτη φορά στην Ιστορία της Τέχνης, περί τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ., αποδίδονται επιφανείς με ρυτίδες σκέψης. Οι Αιγύπτιοι είχαν δημιουργήσει, πολύ παλαιότερα, γλυπτά με εξατομικευμένα χαρακτηριστικά, αλλά, τον Χρυσό αιώνα στην Ελλάδα, προβάλλεται στη γλυπτική η σκέψη. Το πρόσωπο του Πίνδαρου αποπνέει πνευματικότητα, κύρος και πληρότητα. Η αριστοκρατική του γενειάδα είναι στο κάτω τμήμα της γυρισμένη, ώστε, να μην εμποδίζει το παίξιμο της λύρας (von den Hoff, 2007, σελ. 52).

Εικ. 2. ΣΩΚΡΑΤΗΣ (470-399 π.Χ.)

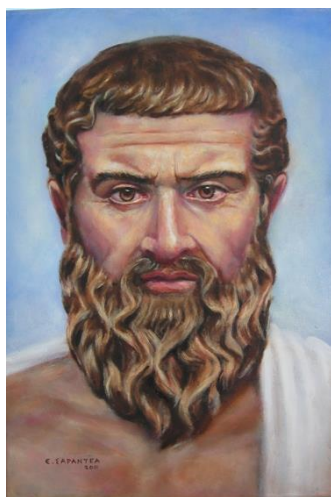
Ζωγραφική αναπαράσταση. Το άγαλμά του (στήθηκε τον 4^ο αι. π.Χ.) αποτέλεσε σταθμό. Η απεικόνιση του Σωκράτη επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη σεμνή, ηθική εικόνα και τον εξατομικευμένο τρόπο δημιουργίας των αγαλμάτων προσωπικοτήτων του πνεύματος, που ακολούθησαν (Smith, 2009, σελ. 58).

Στα πλαίσια της καλοκαγαθίας (του καλού και αγαθού της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, που αφορούσε αρετή ηθικού ανδρός με ευγενική κληρονομιά), η Γλυπτική εκφραζόταν με τη φυσική τελειότητα σώματος και προσώπου. Ο Σωκράτης,

προκαλούσε την ιδεολογία της καλοκαγαθίας και μια Δημοκρατία που παρουσίαζε τόσα σημάδια παρακμής, ώστε είχε καταντήσει κίβδηλη. Μετά την άδικη εκτέλεσή του, το άγαλμα του Σωκράτη, απροκάλυπτα περιφρονητικό και ενοχλητικό, ήταν επέκταση του λόγου του (Zanker, 1995, σελ. 12, 32-39, 335) και αποτέλεσε τομή στην αρχαία αγαλματοποιία: Η εξωτερική εμφάνιση δεν έχει καμία σχέση με το εσωτερικό φως. Εδώ δηλώνεται η διαφορά του φαίνεσθαι από το είναι. Με την γεροντική απόδοση του σώματος, υπονοείται εξάλλου ότι η φιλοσοφία εξετάζει τα φαινόμενα υπό το πρίσμα της φυσικής νομοτέλειας, ακόμη και του θανάτου. Επί πλέον, η όψη του θυμίζει μάσκα Σειληνού. Ο Σωκράτης έμοιαζε πράγματι με Σειληνό και ο ιδιοφυής γλύπτης συνδύασε το χαρακτηριστικό αυτό με την αρχαία παράδοση, κατά την οποία, ο γέρος Σειληνός ήταν πρότυπο δάσκαλου, ένα αρχέτυπο φιλόσοφου... Μετά την κατασκευή του αγάλματός του, στους ανδριάντες των επιφανών ο ιδεαλισμός, η εξιδανίκευση και η ωραιοποίηση περιορίστηκαν.

Εικ. 3. ΠΛΑΤΩΝ (429-347 π.Χ.)

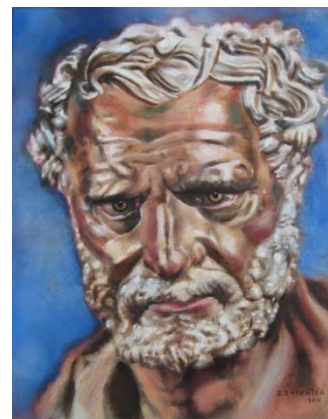

Ζωγραφική αναπαράσταση. Το άγαλμά του στήθηκε πιθανότατα ενόσω ζούσε ο Πλάτων, περί τα 380 π.Χ. (Zanker, 1995, σελ. 69-71). Αποδίδεται σε μέση ηλικία και παρουσιάζεται σαν μια ισχυρή, συντηρητική, προσωπικότητα, με εμβριθή σκέψη. Όλα τα στοιχεία της εικόνας του ζωντανεύουν μπροστά μας όχι απλώς έναν τύπο φιλοσόφου, αλλά ένα ιδιαίτερο πρόσωπο και προαναγγέλλουν τα λαμπρά πορτρέτα

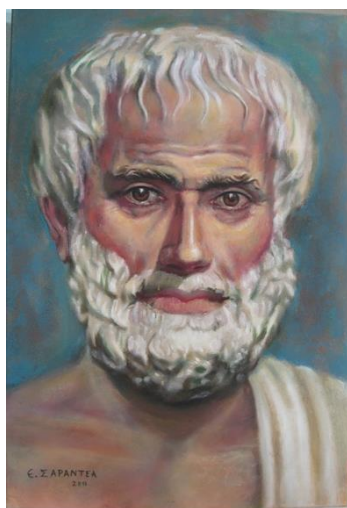
φιλοσόφων του 3ου αιώνα π.Χ.. (Pollitt, 2006, σελ. 99-100).

Εικ. 4. «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ» (περ. 460-370 π.Χ.)

Ζωγραφική αναπαράσταση μιας μορφής άγνωστου φιλοσόφου, με βαθιές ρυτίδες στο μέτωπο και ισχυρή σκέψη. Στο παρελθόν, είχαν υποθέσει ότι παρουσιάζει τον Δημόκριτο, τον πατέρα της ατομικής θεωρίας (Dillon, 2006, σελ. 42,44, 180).

Εικ. 5. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (384-322 π.Χ.)

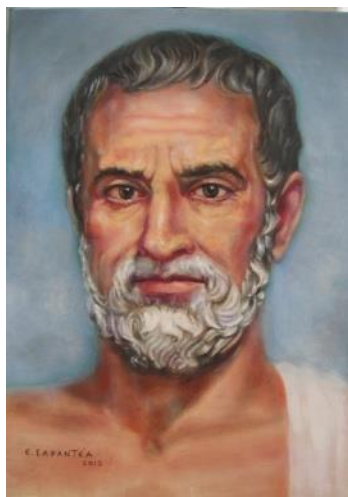

Ζωγραφική αναπαράσταση. Το γλυπτό του κορυφαίου φιλόσοφου του 4^{ου} αι. π.Χ., ήταν πιθανώς έργο του Λύσιππου. Ο Λύσιππος, με ειδική τεχνική, αποτύπωνε στους ανδριάντες ακόμη και τις λεπτομέρειες της φυσιογνωμίας των προσώπων (Βουτυράς, 1987, σελ. 179-185, Pollitt, 2006, σελ.78-92). Μια γενιά μετά τη δημιουργία του αγάλματος του Πλάτωνα, στη γλυπτή απόδοση του Αριστοτέλη προεκβάλλεται όχι απλώς σκέψη, αλλά στοχαστική συγκέντρωση και εσωτερική ένταση (Pollitt, 2006, σελ. 101, 384).

Οι φιλόσοφοι αποδίδονται σε μεγάλη ηλικία και με ηθική σεμνότητα. Ποτέ δεν παρουσιάζεται ένας φιλόσοφος σε νεαρή ηλικία, ποτέ καθισμένος σε θρόνο...

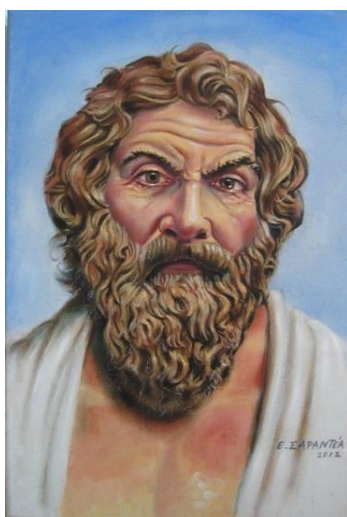
Εικ. 6. ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ (372-287 π.Χ.)

Ζωγραφική αναπαράσταση. Ο μαθητής του Αριστοτέλη παρουσιάζεται σαν μια ευφυής και σοβαρή προσωπικότητα, κι ίσως όχι τόσο σαν φιλόσοφος (Smith, 2009, σελ. 48).

Μεταξύ των άλλων, ήταν βοτανολόγος, ζωολόγος, και είχε γράψει θεατρικά έργα, σατιρίζοντας καυστικά ανθρώπινους χαρακτήρες - επηρεάζοντας τον μαθητή του, ποιητή Μένανδρο (Κακριδής, 2005, σελ. 190).

Εικ. 7. ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ (περ. 445-360 π.Χ.)

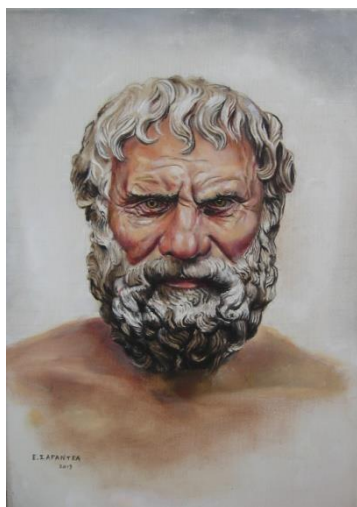
Ο μαθητής του Σωκράτη και ιδρυτής του κινήματος των κυνικών φιλοσόφων, στην γλυπτή απεικόνισή του – από την οποία προήλθε το ζωγραφικό πορτρέτο του - παρουσιάζεται αντισυμβατικός, με αναστατωμένα μαλλιά και κριτική ματιά. Μια σφριγηλή εικόνα της ηθικής φιλοσοφίας (Smith, 2009, σελ. 50, 62). Κοιτά επιφυλακτικά, κάπως ειρωνικά τον θεατή. Μοιάζει να μην έχει δόντια. (Zanker, 1995, σελ. 174-176).

Αυτές καθαυτές οι απεικονίσεις των Κυνικών αποτελούν πρόκληση προς τον καθωσπρεπισμό. Το γλυπτό του, έργο του σπουδαίου Αθηναίου γλύπτη Φυρόμαχου, του 230 π.Χ., δημιουργήθηκε 130 περίπου χρόνια μετά τον θάνατο του Αντισθένη. Δεν υπάρχουν πληροφορίες εάν τα χαρακτηριστικά του έχουν

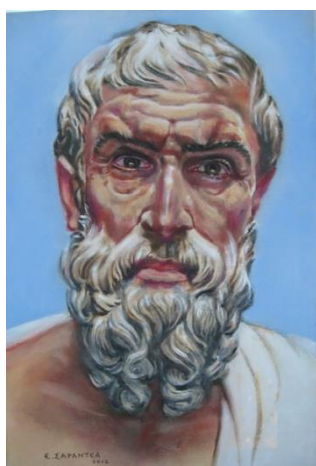
προέλθει από προϋπάρχον γλυπτό, από κάποιο εκμαγείο ή είναι επινοημένα (Pollitt, 2006, σελ. 163).

Εικ. 8. **ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΚΥΝΙΚΟΣ(;) ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ** (περί το 200 π.Χ.)

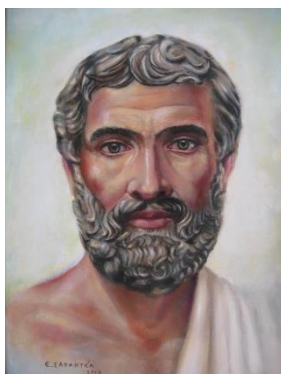
Η προσωποποίηση της μομφής (Zanker, 1995, σελ. 129-132) και ίσως της χλεύης... Η παραμικρή ρυτίδα, η κάθε σύσπαση του προσώπου προσδίδει μία διαφορετική έκφραση, και όλες μαζί, συνθέτουν ένα ανεπανάληπτο έργο, δίνοντας την εντύπωση της στηλίτευσης των πλαστών κοινωνικών αξιών και του καθωσπρεπισμού. Η σύσπαση του δεξιού άκρου του στόματός του θυμίζει το τράβηγμα των μυών του αγριεμένου κυνός (Σαραντέα, 2015, σελ. 181).

Εικ. 9. **ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ** (341-271 π.Χ.)

Στο τιμητικό άγαλμα που έστησαν οι μαθητές του 24 χρόνια μετά τον θάνατό του στον «Κήπο», ο Επίκουρος παρουσιάζεται επιβλητικός, με σκυμμένο το καλοχτενισμένο μακρόστενο κεφάλι του, εσωστρεφής. Το μέτωπό του είναι αυλακωμένο από ρυτίδες μόνιμης και τεταμένης σκέψης. Η έκφραση του Επίκουρου είναι διαφορετική από την μακάρια ηρεμία, που χαρακτηρίζει τα πρόσωπα των μαθητών του (Smith, 2009, σελ. 49, Zanker, 1995, σελ. 114-118, 122-123).

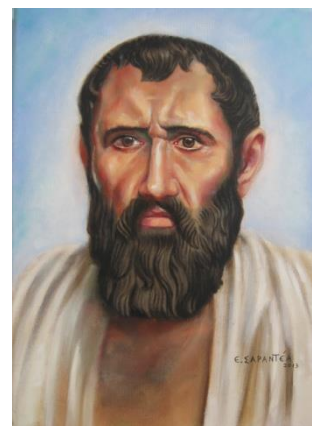
Εικ. 10. Ο Επικούρειος φιλόσοφος **ΚΩΛΩΤΗΣ** (;

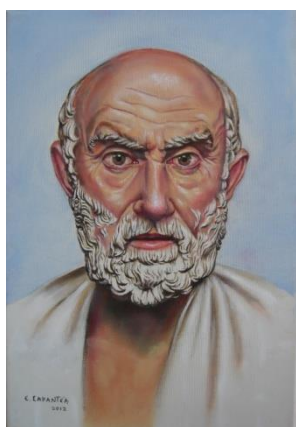
Εικονίζεται ήρεμος, χωρίς συναίσθημα, με κλασικό τύπο κεφαλής, αλλά λεπτομερή γλυφή προσώπου. Γενικά, τον τύπο της μακάριας ηρεμίας των Επικουρείων, θα χρησιμοποιήσουν οι καλλιτέχνες στην ύστερη Αρχαιότητα και οι αγιογράφοι στα πρόσωπα των αγίων του Βυζαντίου (Smith, 2009, σελ. 49). Έχει υποστηριχθεί εν τούτοις η άποψη (von den Hoff, 2007, σελ. 58), ότι οι ανώνυμες προτομές που έχουν έρθει στο φως με αυτήν την φυσιογνωμία, ίσως εικονίζουν τον πολιτικό Λυκούργο, τον Αθηναίο (390-324 π.Χ.).

Εικ. 11. **ΖΗΝΩΝ ο εκ Κιτίου** - όχι ο Ελεάτης (333 - 261 π.Χ.)

Ζωγραφική αναπαράσταση. Ο ανδριάντας του ιδρυτή της Στωϊκής φιλοσοφικής Σχολής, φοινικικής καταγωγής, στήθηκε πιθανώς πριν τον θάνατό του (Dillon, 2006, σελ. 104). Άρα, περίπου αυτή θα πρέπει να ήταν η όψη του.

Εικ. 12. **ΧΡΥΣΙΠΠΟΣ** (280-206 π.Χ.)

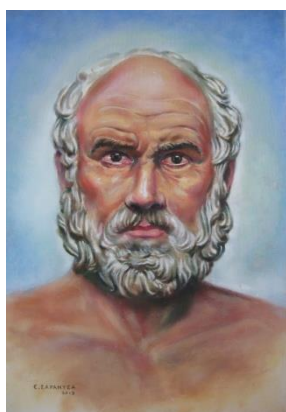
Ζωγραφική αναπαράσταση. Το άγαλμα του δυναμικού φιλόσοφου που εδραίωσε τον Στωϊκισμό, δημιουργήθηκε λίγο πριν ή λίγο μετά τον θάνατό του, (περί τα 200 π.Χ.). Κατά τον 3^ο αι. π.Χ. στα αγάλματά τους, οι εικονιζόμενοι ερμήνευαν τη στάση της ζωής τους. Ο Χρύσιππος αποδίδεται σαν ένας γέροντας, καθιστός σε πέτρα, με ένα απλό ρούχο τυλιγμένο στο αδύναμο σώμα του, χωρίς εσώρουχο, να κοιτά δυναμικά, πεισματικά στα μάτια έναν

υποτιθέμενο θεατή και με τα δάχτυλα να προβάλλει επιχειρήματα (πρώτον, δεύτερον, τρίτον...). Δραματική η αντίθεση μεταξύ της σωματικής φθοράς και ενός ακατανίκητου πνευματικού σφρίγους (Zanker, 1995, σελ. 97-99).

Ο λ ό κ λ η ρ ο το ελληνικό άγαλμα ήταν εκείνο που μετέδιδε μηνύματα στον θεατή. Σαν «ηθο – ποιός». Με την έννοια του «ήθος ποιώ», αλλά και με αυτήν του ηθοποιού, που ερμηνεύει έναν ρόλο.

Εικ. 13. ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ (I)

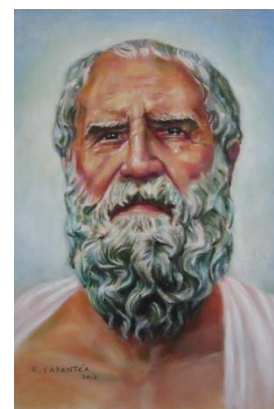

Ατυχώς δεν έχουν βρεθεί γλυπτές φυσιογνωμίες Προσωκρατικών φιλοσόφων. Στην εικόνα, η ζωγραφική αναπαράσταση της προτομής ενός άγνωστου φιλοσόφου, έργου Ελληνιστικής εποχής.

Κατά τον Zanker, η προτομή εικονίζει μια φανταστική εκδοχή του Αναξίμανδρου (611-547 π.Χ.). Ο φιλόσοφος παριστάνεται τη στιγμή της σύλληψης μιας ιδέας «με σοβαρή, διεισδυτική, σχεδόν φανατική ένταση στο πρόσωπο» (Zanker, 1995, σελ. 156).

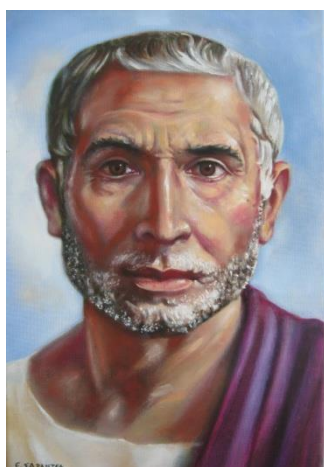
Εικ. 14. ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ (II)

Η ζωγραφική αναπαράσταση γλυπτής μορφής ενός άγνωστου φιλόσοφου, δημιουργημένης κατά την Ελληνιστική εποχή, η οποία στο παρελθόν είχε εκληφθεί ότι απεικονίζει μία επινοημένη μορφή του Ηράκλειτου (540 -484 π.Χ.).

Εικ. 15. **ΠΟΣΕΙΔΩΝΙΟΣ.** (περ. 135-51 π.Χ.)

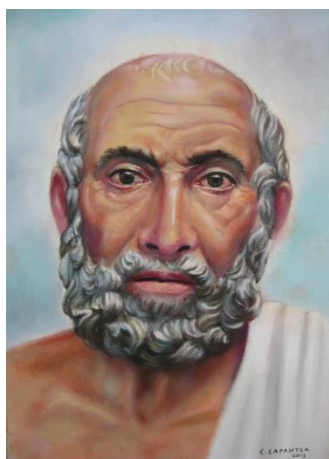

Ζωγραφική αναπαράσταση. Πιστεύεται πως αυτή ήταν περίπου η φυσιογνωμία του φιλοσόφου, του οποίου το έργο είχε συγκριθεί με του Ερατοσθένη και του Αριστοτέλη. Το άγαλμά του στήθηκε, ενόσω εκείνος ζούσε, περί τα 70 π.Χ.

Επί ρωμαϊκής κατοχής, τα πορτρέτα των φιλοσόφων χάνουν σταδιακά την πνευματικότητά τους. Το πρόσωπο του Ποσειδώνιου δηλώνει μια επιτυχημένη, επιβλητική επιστημονική προσωπικότητα (Zanker, 1995, σελ. 185-187).

Το 86. π.Χ. ο Ρωμαίος Σύλλας κατέστρεψε την Αθήνα. Οι καλλιτέχνες εγκατέλειψαν τα αθηναϊκά εργαστήρια γλυπτικής, που μας άφησαν, εκτός των άλλων αριστουργημάτων, τα ωραιότερα γλυπτά πορτρέτα φιλοσόφων όλων των εποχών, και μετανάστευσαν στη Ρώμη... (Μπρούσκαρη, 2011, σελ. 4).

Εικ. 16. **ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ** (460-377 π.Χ.)

Ζωγραφική αναπαράσταση προτομής (του τέλους του 3^{ου} αι. π.Χ.) του μεγάλου ιατρού και φιλόσοφου, προερχόμενης πιθανώς από την αρχική μορφή του ανδριάντα του 4^{ου} αι. π.Χ. (Smith, 1984, σελ. 139). Ο Ιπποκράτης παρουσιάζεται με κύφωση, σκολίωση και

ίσως πάρεση (Σαραντέα, 2015, σελ. 178-179). Στο πρόσωπό του διακρίνεται σύνθετη έκφραση: Ευφυής, με ευρύτητα πνεύματος, ερευνητικός... Στη μορφή του ηλικιωμένου Ιπποκράτη, ο εξάιρετος γλύπτης εξύψωσε τα ηθικά προσόντα του μεγάλου ευεργέτη και ανθρωπιστή, τη σεμνή, ακάματη διάνοια, που, απευθυνόμενη προς τον θεατή, μεταβιβάζει πολύτιμες γνώσεις. Δραματικά, το σώμα του μέγιστου ιατρού, αποδίδεται με το φορτίο της ηλικίας και με ασθένειες! Προβάλλεται η αστείρευτη θέληση προς την κοινωνική προσφορά, η αρετή, το φιλότιμο, που επιθυμεί να εξαντλεί τα όρια του δυνατού, ενώ φέρει στο νου τη ρήση του ίδιου του Ιπποκράτη: «Τέχνη μακρά (η ιατρική δεν εξαντλείται), βίος βραχύς, πείρα σφαλερή, καιρός οξύς (ο χρόνος πιέζει)...». Ο Ιπποκράτης επικοινωνεί με τον θεατή (το στόμα του είναι μισάνοικτο), σαν να επιθυμεί να διδάξει. Ο κύριος στόχος των αρχαίων καλλιτεχνών ήταν, όπως είναι φανερό, η έκφραση του ε σ ώ τ ε ρ ο υ, του πνευματικού και ψυχικού κόσμου, *το εντός άγαλμα*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βουτυράς, Ε., «Αριστοτέλης και Αλέξανδρος» στο *Αμητός, τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο*, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1987.

Κυριακίδης, Σ., *Ρωμαϊκή Ευαισθησία*, ΑΠΘ, παράρτημα 63, Θεσσαλονίκη 1986.

Μπρούσκαρη, Μ. Σ., «Ιδεαλιστικά κεφάλια ρωμαϊκών χρόνων, αντίγραφα κλασικών έργων από το Μουσείο της Ακροπόλεως», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 150 (2011).

Παπαχατζής, Ν., *Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις. Αττικά*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1981.

Σαραντέα, Ε., *Το εντός Άγαλμα: Αναπαραστάσεις αρχαίων Ελλήνων, βασιζόμενες σε αρχαία γλυπτά*, εκδ. «Περίπλους» Δ. Βίτσος, Αθήνα 2015.

Τριανταφυλλίδης, Κ., *Η Γενετική Ιστορία της Ελλάδος. Το DNA των Ελλήνων*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2013.

Χωρέμη-Σπετσιέρη, Α., «Πορτρέτα από πρόσφατες ανασκαφές γύρω από την Ακρόπολη» στο Βλίζος Σ. (επιμ.), *Η Αθήνα κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή: Πρόσφατες ανακαλύψεις, νέες έρευνες*, 4ο Παράρτημα, εκδ. Μουσείου Μπενάκη, Αθήνα, 2008.

Dillon, S., *Ancient Greek Portrait Sculpture: Contexts, Subjects, and Styles*, Cambridge University Press, New York, 2006.

Giuliani, L., «Nikolaus Himmelman, Realistische Themen in der griechischen Kunst der archaischen und klassischen Zeit», *Gnomon* 70 (1998).

Manzelli, V., *La policromia nella statuaria greca arcaica*, εκδ. L' Erma di Bretschneider, Rome, 1994.

Pandermalis, D., *Untersuchungen zu den klassischen Strategenkoepfen*, Freiburg, 1969.

Pollitt, J.J., *Η Τέχνη στην Ελληνιστική Εποχή*, μτφρ. Α. Γκαζή, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμας, Αθήνα, 2006.

Richter, G., *The Portraits of the Greeks*, The Phaidon Press, London, 1965.

_____, *The Portraits of the Greeks*, R.R.R. Smith (επιμ.), Cornell University Press, Ithaca, New York, 1984.

Smith, R.R.R., *Ελληνιστική Πλαστική*, μτφρ. Δ. Κουτσούμπα / Αικ. Χαμηλάκη, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2009.

von den Hoff, R., «Naturalism and Classicism: Style and Perception of Early Hellenistic Portraits», στο Schultz, P. / R. von den Hoff (επιμ.), *Early Hellenistic Portraiture. Image, Style, Context*, Cambridge University Press, New York, 2007.

Zanker, P., *The Mask of Socrates: The Image of the Intellectual in Antiquity*, University of California Press, Berkeley, 1995.

